

УДК 336.2

Фінанси, банківська справа та страхування

Делас Віталіна Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Delas Vitalina

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Finance

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0000-0002-9570-1875

Кобзиста Олена Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів

Академія праці, соціальних відносин та туризму

Kobzyshta Olena

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Finance

Academy of Labour, Social Relations and Tourism

ORCID: 0000-0001-7348-0058

Рак Роман Володимирович

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Rak Roman

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Finance

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0000-0002-9526-1734

СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ ЯК КОМПРОМІС МІЖ ЗРУЧНІСТЮ ДЛЯ БІЗНЕСУ ТА ФІСКАЛЬНОЮ СТАБІЛЬНІСТЮ

SIMPLIFIED TAXATION SYSTEM AS A COMPROMISE BETWEEN BUSINESS CONVENIENCE AND FISCAL STABILITY

Анотація. Вступ. В умовах воєнного стану, економічної нестабільності та високого рівня невизначеності малий і середній бізнес в Україні виконує надзвичайно важливу роль у забезпеченні гнучкості економіки, збереженні робочих місць та підтриманні споживчого попиту. Одним з ключових чинників, що впливають на динаміку розвитку підприємництва, залишається податкова політика держави, зокрема наявність і умови функціонування спрощеної системи оподаткування. Ця система, запроваджена як інструмент підтримки малого бізнесу, значно спрощує процедури обліку та звітності, знижує адміністративні бар'єри та зменшує фіскальний тиск на суб'єктів господарювання. Водночас її використання викликає активні дискусії серед фахівців, оскільки окремі елементи спрощеного режиму можуть бути інтерпретовані як джерело податкової оптимізації або навіть зловживань, що призводить до недоотримання доходів бюджету. Особливо це актуально у контексті масового використання ФОПів для заміщення трудових відносин, що впливає на наповнення не лише державного, а й соціальних фондів. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного переосмислення ролі спрощеної системи у податковій архітектурі країни та її ефективності як інструменту фіскальної та економічної політики.

Мета. Метою дослідження є аналіз ефективності спрощеної системи оподаткування з точки зору наповнення державного бюджету та створення сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: нормативно-правове забезпечення щодо оподаткування суб'єктів господарювання

податком на прибуток та використання суб'єктами малого підприємництва спрощеної системи оподаткування; наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені питанням оподаткування суб'єктів господарювання, зокрема використання загальної системи оподаткування результатів діяльності підприємств та спрощеної системи оподаткування.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: метод теоретичного узагальнення (для систематизації наукових підходів до розуміння ефективності податкової політики та аналізу наявних точок зору щодо впливу спрощеної системи на економіку); метод порівняльного аналізу (для зіставлення переваг і недоліків спрощеної та загальної систем оподаткування, а також для аналізу ефектів від вибору різних податкових режимів суб'єктами господарювання); метод формалізації (використано при побудові аналітичних таблиць); метод економіко-математичного моделювання (для обчислення фінансових вигод та втрат держави і бізнесу при зміні системи оподаткування); метод логічного узагальнення (при формулюванні висновків щодо доцільності збереження або реформування спрощеної системи оподаткування).

Результати. Дослідження засвідчує, що спрощена система оподаткування — важливий інструмент підтримки МСБ. При цьому вона не лише не знижує податкові надходження, а й може бути вигідною для держави за рахунок детінізації доходів. Проведені розрахунки показали, що за рівних умов саме спрощена система здатна забезпечити як фінансову вигоду для підприємців, так і стабільне надходження до бюджету, особливо в умовах воєнного стану та економічної турбулентності.

Перспективи. Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці механізмів збалансування податкового навантаження, недопущення зловживань спрощеною системою, а також на створенні умов для її використання як інструмента детінізації. Необхідним є також

вивчення впливу використання ФОП як замітника трудових відносин на доходи позабюджетних фондів та довгострокову фінансову стабільність.

Ключові слова: спрощена система оподаткування, малий бізнес, ФОП, податкова політика, податкові надходження, єдиний податок, бюджет.

Summary. *Introduction. Under the conditions of martial law, economic instability, and a high level of uncertainty, small and medium-sized businesses in Ukraine play a crucial role in ensuring the flexibility of the economy, preserving jobs, and maintaining consumer demand. One of the key factors influencing the dynamics of entrepreneurial development remains the state's tax policy, particularly the availability and operating conditions of the simplified taxation system. This system, introduced as a tool to support small businesses, significantly simplifies accounting and reporting procedures, reduces administrative barriers, and lessens the fiscal burden on business entities. At the same time, its application provokes active discussions among experts, as certain elements of the simplified regime may be interpreted as mechanisms for tax optimization or even abuse, leading to a shortfall in budget revenues. This is especially relevant in the context of widespread use of individual entrepreneurs (FOPs) as substitutes for labor relations, which affects the revenue not only of the state budget but also of social funds. Consequently, there is a need for a comprehensive reassessment of the role of the simplified taxation system within the country's tax architecture and its effectiveness as an instrument of fiscal and economic policy.*

Purpose. *The purpose of this study is to analyze the effectiveness of the simplified taxation system in terms of its contribution to the state budget and its role in creating favourable conditions for entrepreneurial activity.*

Materials and Methods. *The materials of the study include: normative and legal acts regulating corporate income taxation and the application of the simplified tax regime by small business entities; scientific works of domestic and*

foreign scholars focused on the taxation of business entities, particularly the use of the general and simplified taxation systems.

The following scientific methods were used in the research process:– the method of theoretical generalization, applied to systematize academic approaches to the concept of tax policy efficiency and to analyse existing viewpoints on the impact of the simplified tax system on the economy; the comparative analysis method, used to compare the advantages and disadvantages of the simplified and general taxation systems and to assess the effects of different tax regimes on business entities; the formalization method, applied during the construction of analytical tables; the economic and mathematical modelling method, partially used to estimate the financial benefits and losses for the state and businesses arising from tax regime changes based on profitability and tax burden assumptions; the logical generalization method, employed in drawing conclusions regarding the feasibility of maintaining or reforming the simplified taxation system.

Results. The study demonstrates that the simplified taxation system is an important tool for supporting SMEs. It not only does not reduce tax revenues but can also be beneficial for the state due to the effect of income de-shadowing. The calculations performed indicate that, under equal conditions, the simplified system ensures both financial benefits for entrepreneurs and stable revenue inflows to the budget, especially under the conditions of war and economic turbulence.

Prospects. Further research should focus on developing mechanisms to balance the tax burden, prevent abuse of the simplified system, and enable its use as an instrument for economic de-shadowing. It is also necessary to examine the impact of using FOPs as substitutes for formal labor relations on the revenues of extra-budgetary funds and on long-term fiscal stability.

Key words: simplified taxation system, small business, individual entrepreneur (FOP), tax policy, tax revenues, single tax, budget.

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічного розвитку України малий та середній бізнес (МСБ) продовжує відігравати ключову роль у забезпеченні зайнятості, економічного зростання та інновацій. Водночас питання податкового навантаження залишається одним із головних факторів, що впливають на динаміку розвитку підприємницької діяльності. Існуюча спрощена система оподаткування є механізмом, який покликаний мінімізувати адміністративний тягар для підприємців, спрощуючи процедури обліку та звітності, а також створюючи більш передбачуване податкове середовище. Водночас в політичних та наукових колах час від часу звучать заклики щодо недоцільності продовження існування спрощеного оподаткування та потенційну її несправедливість порівняно з загальною системою оподаткування.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку оптимального балансу між інтересами малого і середнього бізнесу та держави. З одного боку, спрощена система оподаткування сприяє зниженню витрат підприємців на ведення податкового обліку та адміністрування. З іншого боку, існує думка, що така система може призводити до зменшення доходів бюджету та створювати умови для ухилення від оподаткування. Однак ряд досліджень та практичний досвід багатьох країн свідчать, що ефективно налаштована спрощена система оподаткування не лише не знижує податкові надходження, а й сприяє детінізації економіки, стимулюючи розвиток підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Система оподаткування дрібного підприємництва викликає гострий інтерес та дискусії у колах теоретиків та практиків економічної науки. Питання функціонування спрощеної системи оподаткування в Україні привертало увагу багатьох дослідників у контексті впливу на розвиток малого і середнього бізнесу, податкову справедливість та ефективність фіскальної політики. У наукових працях З. Варналія [1], В. Вишневського [2,], Л. Герасимчук, А.

Крисоватого [3], І. Луніної, О. Білоусової, Н.Фролової [4] та інших розглядалися теоретичні засади функціонування податкових систем, проблеми детінізації економіки, а також роль малого бізнесу у забезпеченні стійкого економічного зростання.

Низка авторів (О. Клименко [5], С. Словенюк [6], О. Іванишина [7], Л. Хромушина [8], А. Дмитренко А. Лісна І. Решотка [9]) акцентують увагу на перевагах спрощеної системи в умовах високого регуляторного тиску та нестабільного економічного середовища. Водночас вони відзначають існуючі недоліки, пов'язані з імовірністю зловживань та втратами для бюджету, особливо в контексті використання ФОПів як альтернативи найманій праці. Окремі дослідження розглядають ефективність спрощеної системи через призму її впливу на фіскальну дисципліну, рівень податкової культури та прозорість бізнес-середовища.

Незважаючи на широку увагу до теми, в межах існуючих досліджень залишається недостатньо розкритим питання комплексної оцінки фінансових вигод і втрат як для підприємців, так і для держави при виборі спрощеної системи оподаткування. Особливо актуальним є аналіз економічної доцільності функціонування II та III груп єдиного податку у воєнний і післявоєнний періоди, а також порівняння податкового навантаження між різними моделями господарювання. Невирішеною залишається й проблема впливу масового використання ФОПів на наповнення соціальних фондів та довгострокову фіскальну стійкість країни.

Означена стаття присвячена поглибленому аналізу саме цих аспектів, що дозволяє оцінити не лише поточні фіскальні наслідки функціонування спрощеної системи, але й виявити структурні ризики, які супроводжують її застосування в умовах трансформаційної економіки.

Метою даної статті є аналіз впливу спрощеної системи оподаткування на малий і середній бізнес, а також оцінка її ефективності з точки зору наповнення бюджету та економічного розвитку. Дослідження

дозволить визначити, чи є спрощена система оподаткування оптимальним інструментом для підтримки малого та середнього бізнесу, та чи дійсно вона не створює суттєвих втрат для державного бюджету.

Матеріали і методи Для досягнення мети дослідження було використано низку джерел та відповідні наукові методи, які дали змогу комплексно оцінити ефективність спрощеної системи оподаткування в Україні. Матеріалами дослідження стали: нормативно-правова база, зокрема положення Податкового кодексу України щодо функціонування спрощеної та загальної систем оподаткування; офіційна статистика Державної податкової служби та Державної служби статистики України щодо кількості ФОП, надходжень від єдиного податку, рівня рентабельності малого бізнесу; аналітичні та наукові праці українських і зарубіжних дослідників, які стосуються оподаткування малого бізнесу та податкової політики; розрахунки авторів, побудовані на припущеннях щодо структури доходів і витрат підприємців при різних системах оподаткування.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: метод теоретичного узагальнення — використано для систематизації наукових підходів до розуміння ефективності податкової політики та аналізу наявних точок зору щодо впливу спрощеної системи на економіку; метод порівняльного аналізу — застосовано для зіставлення переваг і недоліків спрощеної та загальної систем оподаткування, а також для аналізу ефектів від вибору різних податкових режимів суб'єктами господарювання; метод формалізації — використано при побудові аналітичних таблиць, зокрема Таблиць 5–8, де моделювалися податкові навантаження та чистий прибуток підприємств залежно від системи оподаткування; метод економіко-математичного моделювання — частково застосовано для обчислення фінансових вигод та втрат держави і бізнесу при зміні системи оподаткування, на основі припущень щодо

рентабельності та податкового навантаження; метод логічного узагальнення — використано при формулюванні висновків щодо доцільності збереження або реформування спрощеної системи оподаткування; метод графоаналітичної інтерпретації (табличне моделювання) — реалізовано в представлених авторських таблицях (Табл. 1–8), де на основі даних статистики та припущень проведено розрахунки впливу різних моделей оподаткування на бюджетні надходження.

Виклад основного матеріалу. Питання ефективності податкової системи бачиться нам дещо суперечливим з точки зору задоволення інтересів усіх суб'єктів даного типу економічних відносин. З одного боку – держава, яка намагається через систему економіко-правових методів максимізувати надходження від податкових платежів, алгоритмізувати механізм стягнення податків та вивести з тіні усю підприємницьку діяльність, а з іншого боку – платники податків, які намагаються мінімізувати податкові платежі до бюджету, максимально спростити механізм їх сплати та скоротити видатки, пов'язані з веденням податкового менеджменту на підприємстві.

В класичному трактуванні ефективність податкової політики часто пов'язують з обсягом надходжень податків до державного бюджету [18], необхідних для виконання державою своїх функцій та сприяння економічному розвитку[16]. Переважна більшість державних заходів у сфері податкової політики в Україні спрямована на максимізацію податкових надходжень до бюджету (Див. Табл. 1).

Таблиця 1

**Обсяг податкових надходжень до державного та зведеного бюджетів
України, млрд. грн**

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2024/ 2016
Податкові надходження	503,8	627,2	753,8	799,8	851,1	1107,1	949,8	1203,5	1647,2	3,26
в.т.ч. податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	114,26	141,9	188,6	217,0	225,9	285,3	265,5	350,8	597,2	5.27
Податкові надходження в зведений бюджет	650,8	828,2	986,3	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2	1638,1	2088,8	3,21
в.т.ч. податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості в зведеному бюджеті	199,0	259,1	336,1	392,8	413,6	513,6	551,2	655,6	882,7	4,43
Податкові надходження від єдиного податку	17,2	24,1	29,6	35,3	38,1	46,3	47,2	55,8	69,1	4,02

Джерело: [13]

За останнє десятиліття обсяг податкових надходжень до державного бюджету зріс більше ніж у 3,25 рази, а обсяг податків, сплачених фізичними та юридичними особами з їхніх доходів – більше, аніж у 5,2 рази. При цьому варто зазначити, що на темпи росту, ймовірно, всього, вплинули і активні бойові дії останніх років. Якби не події за часів повномасштабного воєнного вторгнення, можливо допустити, що темпи зростання були б ще вищими.

Але, на нашу думку, класичне трактування ефективної податкової політики варто дещо розширити: ефективною можна вважати таку податкову політику, заходи якої спрямовані на максимальне задоволення інтересів усіх зацікавлених осіб: держави, платників податків та суспільства в цілому. Для прикладу, американські дослідники, аналізуючи показники

ефективності податкової політики, взагалі не розглядають наповненість бюджету податковими надходженнями як самоціль податкової політики. Серед іншого вони виділяють:

1. Рівномірний розподіл податкового тиску.
2. Мінімальний тиск на процес прийняття економічних рішень.
3. Стимулювання інвестування в бізнес шляхом оптимізації рівноваги між соціальною справедливістю та економічною ефективністю.
4. Сприяння стабілізації та економічному розвитку.
5. Розроблення зрозумілої системи оподаткування.
6. Зменшення витрат на податкове адміністрування [19].

Спробою стимулювання в Україні інвестування в малий бізнес та сприяння його розвитку стало впровадження наряду із іншими формами організації підприємницької діяльності інституту фізичних осіб-підприємців та поряд з тим введення спрощеної системи оподаткування. Можливість простого розрахунку обсягу податкового навантаження разом із мінімізацією податкових внесків визначає найчастіше податкову стратегію бізнесу, що обирає форму організації діяльності (чи це буде звичайна юридична особа, яка працює на загальній системі оподаткування, чи фізична особа-підприємець, яка працює на загальній системі чи структура, що обирає спрощену систему). Таким чином, поряд з іншим, ключовим завданням, що мала вирішити політика можливості вибору схеми сплати податків – це виведення з тіні доходів малих підприємств.

В силу цього актуальним бачиться аналіз певних складових податкової політики, зокрема щодо оподаткування діяльності тих суб'єктів господарювання, у яких виникають підстави вибору різних схем сплати податків на власний розсуд. До таких осіб відносяться підприємницькі одиниці, які в рівній мірі мають підстави працювати як на загальній системі оподаткування, так і на спрощеній. Основним прямим податком, що сплачують підприємства в Україні, досі залишається податок на прибуток

(основна ставка 18%), при цьому обмежень щодо обсягу господарських операцій чи напрямків діяльності майже немає. Поряд з тим, згідно чинного законодавства в Україні передбачено застосування 4 варіантів використання спрощеної системи оподаткування: I група (фізичні особи, з обсягом річного доходу не більше 1,336 млн. грн. (167 розміри МЗП)), II група (фізичні особи, з обсягом річного доходу не більше 6,672 млн. грн. (834 розміри МЗП)), III група (фізичні та юридичні особи, з обсягом річного доходу не більше 9,336 млн. грн. (1167 розміри МЗП)), IV група (сільськогосподарські товаровиробники) [17]. Таким чином, фізичні чи юридичні особи, у яких є відповідні підстави, можуть самостійно обрати систему оподаткування, яка дуже часто стає визначальним чинником вибору й самої організаційної форми ведення бізнесу.

За офіційними даними, кількість зареєстрованих малих підприємств в Україні за останні роки до повномасштабного вторгнення зростала не більше, ніж на 1-1,5% в рік. Аналогічне зростання і фізичних осіб – підприємців. При цьому, за оцінками експертів, у 2019 році заново зареєстрована кількість ФОП була на 15% менше, аніж у 2018 році [13].

Таблиця 2

Кількість зареєстрованих малих підприємств в Україні

	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість зареєстрованих суб'єктів малого підприємництва, тис. шт.	1922,9	1955,2	1937,8	1716,9	1898,4
Кількість зареєстрованих суб'єктів мікропідприємництва, тис. шт.	1864,1	1898,9	1880,8	1671,5	1853,8
Кількість зареєстрованих ФОП – платників податків, тис. осіб	1885,9	1901,2	1974,4	1975,7	2008,2 ¹
Кількість ФОП, що працюють на спрощеній системі оподаткування, тис. шт.	1490	-	-	1686,3	1755,6
Кількість ФОП, що обрали III групу, тис. шт.	596	-	-	923,3	943,4

Джерело: [12; 15; 20]

¹ Станом на 01.07.2023 р.

Як видно із табл.2 кількість ФОП, що працюють на спрощеній системі оподаткування з 2019 по 2024 рік зросла орієнтовно на 17 %, при цьому обсяг зібраних державою податків від використання спрощеної системи за аналогічний період збільшився більше, аніж у 1,58 рази (Табл. 1). При цьому лєвова частка надходжень забезпечена ФОП третьої групи.

Найбільші можливості щодо застосування переваг спрощеної системи оподаткування надають II і III група, через спроможність співпраці з усіма іншими суб'єктами, що використовують спрощену систему оподаткування та з певними обмеженнями регламентують співпрацю з юридичними особами без прив'язки до єдиного виду діяльності (як у IV групи). Збільшення допустимих обсягів господарських операцій (з січня 2024 р.) роблять II і III групи ще більш привабливими з точки зору використання підприємцями.

Найчастіше, господарюючий суб'єкт обирає форму реєстрації ФОП, якщо планує перейти на використання спрощеної системи. Тому є сенс порівняння можливих податкових сплат прямих податків загальної системи оподаткування та спрощеної.

Основними перевагами використання спрощеної системи оподаткування для господарюючих суб'єктів можна визначити:

- відносна простота ведення податкового обліку;
- можливість не бути платником ПДВ;
- спрощена система подання податкової звітності;
- відсутність необхідності сплати податку на прибуток;
- можливість мінімізації податкових платежів за відповідних умов.

Для порівняння, використання загальної системи дає можливість:

- здійснювати сплату податку на прибуток у залежності від наявності та розміру цього прибутку;
- відсутність обмежень щодо обсягів здійснюваних операцій, їх виду та контрагентів угод.

Поряд з тим, кожна із зазначених систем має й свої складнощі та недоліки. Спрощена система:

- обмеження по видах здійснюваних операцій;
- обмеження по обсягах здійснюваних операцій.

Відповідно, недоліками загальної системи оподаткування є:

- необхідність сплати кількох видів податків: ПДВ, податок на прибуток, земельний податок;
- складність ведення податкового обліку;
- існування протиріч між бухгалтерським та податковим обліком врахування доходів – витрат підприємства.

Однак, більшість перерахованих пунктів стосуються процесу адміністрування податків і тільки опосередковано торкаються фінансових моментів. Але, як зазначалося вище, для більшості вітчизняних підприємств саме фінансовий аспект є визначальним. Тому, при прийнятті рішення щодо вибору певної системи оподаткування, господарюючі суб'єкти найчастіше схильні вибирати ту систему, яка приносить їм очевидні фінансові вигоди. Якщо брати за інших рівних умов одне і те ж підприємство, яке отримуватиме дохід у встановлених законодавством граничних межах, основане на використанні праці лише засновника, то можна з певною мірою наближення визначити, які реальні фінансові вигоди приносить спрощена система оподаткування підприємцям, а які – державі.

Згідно останніх законодавчих змін значно зросли обсяги операцій, які можна здійснювати, використовуючи різні групи спрощеної системи оподаткування.

Таблиця 3

Ліміти обсягів здійснюваних операцій ФОП в Україні

	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
ФОП I група, млн. грн.	0,3	1	1,002	1,0086	1,1189	1,1857	1,336
ФОП II група, млн. грн.	1,5	5	5,004	5,421	5,5878	5,9214	6,672

ФОП III група, млн. грн.	5	7	7,002	7,5855	7,8189	8,2857	9,336
--------------------------	---	---	-------	--------	--------	--------	-------

Джерело: [17]

Якщо умовно розглянути підприємство, яке має річний обсяг доходу не більше максимально встановленого ліміту, реалізує продукцію фізичним та юридичним особам та не використовує працю найманих осіб, можна проаналізувати, яка система оподаткування (і відповідно форма реєстрації організаційної форми) з фінансової точки зору є більш привабливою до застосування. Автоматично поставлені умови виключають можливість використання спрощеної системи оподаткування I та IV групи.

За таких умов господарюючий суб'єкт може бути зареєстрований як підприємство з вибором певної організаційної форми (і діяти на загальній системі) або як фізична особа – підприємець і обрати спрощену систему оподаткування II групи (якщо не планує реалізовувати послуги юридичним особам, що діють на загальній системі оподаткування і не проводить діяльності, здійснення якої не передбачене законодавством для II групи). За інших рівних умов порівнювати можна суму можливого до сплати за рік єдиного податку та суму податку на прибуток підприємства. Такий вибір обумовлений тим, що заробітна плата сплачується лише одному працівникові, а тому відповідні нарахування на неї будуть за умови мінімальної заробітної плати однаковими, тобто єдиний соціальний внесок вважатимемо однаковим за обох систем, а розрахунок податку на додану вартість є непрямим податком, що сплачується споживачем продукції, а не її виробником.

Таблиця 4

Результати діяльності малих підприємств в Україні, тис. грн

Роки	Обсяг реалізованої продукції	Витрати на виробництво продукції	Чистий прибуток (збиток) малих підприємств	Рентабельність загальної діяльності малих підприємств, %	Рентабельність операційної діяльності малих підприємств, %
------	------------------------------	----------------------------------	--	--	--

2018	1766150,4	788134,3	31868,6	2,7	8,3
2019	1839875,9	895791,5	89449,3	7,0	10,7
2020	2064120,7	1030595,8	-25529,4	-1,8	3,9
2021	2576371,4	1375028,1	162021,6	11,1	15,0
2022	2101912,0	1251461,7	-93114,4	-6,2	1,2
2023	2684497,4	2125302,4	-12444,7	-0,7	4,0
2024	2791193,8	2425502,8	141089,5	5,4	5,6

Джерело: [12]

На наш погляд, оцінюючи ефективність схеми та обсягів сплати податків, до розрахунку не варто включати дані щодо рентабельності підприємств за 2022 рік, оскільки це перший рік повномасштабного вторгнення, а тому діяльність більшості підприємств відбувалася в умовах форс-мажорних обставин. Виходячи з даних таблиці та орієнтуючись на середньостатистичне підприємство, можна допустити, що рівень загальної рентабельності роботи малих підприємств практично не перевищує 4% (за період з 2018 по 2024 рік середня рентабельність роботи малих підприємств склала 3.95%). Виходячи із цього, можемо допускати наступне:

Таблиця 5

Загальна система оподаткування:		Спрощена система оподаткування, II група:	
Дохід від реалізації (був максимально допустимим для II групи ФОП до 2020 року)	1 500 000	Єдиний податок (з урахування заробітної плати 5000 грн., і ставки податку 20%) за рік	12000
Прибуток до оподаткування	72 256		
Податок на прибуток за рік	13 006		
Чистий прибуток	59 250		
Середня рентабельність реалізації	3,95%		
Дохід від реалізації (став максимально допустимим для II групи ФОП з 2020 року)	5 000 000	Єдиний податок (з урахування заробітної плати 5000 грн., і ставки податку 20%) за рік	12000
Прибуток до оподаткування	240 854		
Податок на прибуток за рік	43 354		

Чистий прибуток	197 500	Єдиний податок (з урахування заробітної плати 8 000 грн., і ставки податку 20%) за рік	19 200
Середня рентабельність реалізації	3,95%		
Дохід від реалізації (став максимально допустимим для II групи ФОП з 2024 року)	5 921 400		
Прибуток до оподаткування	285 238		
Податок на прибуток за рік	51 343		
Чистий прибуток	233 895		
Середня рентабельність реалізації	3,95%		

Джерело: складено авторами

Як видно із таблиці, економія на сумі податків для господарюючих суб'єктів за попередніх законодавчо встановлених допустимих річних обсягів доходів могла становити орієнтовно від 1 тис. в рік до 30 – 35 тис. грн на рік

Використовуючи аналогічні вихідні дані, таку ж схему аналізу можна запропонувати і для господарюючого суб'єкта, якщо у нього виникають підстави працювати на загальній системі чи вибору III групи єдиного податку.

Таблиця 6

Загальна система оподаткування:		Спрощена система оподаткування, III група:	
Дохід від реалізації (був максимально допустимим для III групи до 2020 року)	5 000 000	Єдиний податок (5%) за рік	250 000
Прибуток до оподаткування	240 854		
Податок на прибуток за рік	43 354		
Чистий прибуток	197 500		
Середня рентабельність реалізації	3,95%		

Дохід від реалізації (був максимально допустимим для III групи з 2020 року)	7 000 000	Єдиний податок (5%) за рік	350 000
Прибуток до оподаткування	337 195		
Податок на прибуток за рік	60 695		
Чистий прибуток	276 500		
Середня рентабельність реалізації	3,95%		
Дохід від реалізації (став максимально допустимим для III групи з 2024 року)	8 285700	Єдиний податок (5%) за рік	414 285
Прибуток до оподаткування (став максимально допустимим для III групи з 2024 року)	399 128		
Податок на прибуток за рік	71 843		
Чистий прибуток	327 285		
Середня рентабельність реалізації	3,95%		

Джерело: складено авторами

Як видно із розрахунків, вигода для держави за вибору господарюючими суб'єктами спрощеної системи оподаткування III групи є очевидною.

Дана схема розрахунку є досить спрощеною, оскільки за використання загальної системи оподаткування виникає ще сплата інших можливих податків та значно вищі адміністративні витрати по веденню податкового обліку на підприємстві. Крім того, вибір системи оподаткування залежить від рівня доходів, виду діяльності, умов діяльності, контрагентів, з якими господарюючий суб'єкт співпрацює та ін. Але, якщо виходити з того, що в Україні діє приблизно 800 тис. фізичних осіб – підприємців, що обрали III групу, то спрощена система оподаткування виглядає вигідною не тільки для платників податків, але й для держави, особливо у фінансовому плані.

Поряд з тим, багато можливостей, що пропонуються різними системами оподаткування, поряд з принесенням очевидних переваг, можуть

пропонувати шляхи до фінансових викривлень та диспропорцій. Зокрема це стосується використання праці найманих працівників та сплати пов'язаних з цим процесом податків та зборів. І хоч частина цих платежів йдуть до бюджету, а частина до позабюджетних фондів, і у них різна економічна сутність, платниками податків, зборів та внесків вони часто ототожнюються, і всі сприймаються податками, оскільки є обов'язковими платежами. На думку спеціалістів, політика підтримки малого підприємництва в Україні стала своєрідним офшорним проектом[4]. Якщо підприємство застосовує працю найманого працівника – воно сплачує 22% єдиного соціального внеску від розміру заробітної плати цього працівника. Якщо, скажімо, розмір заробітної плати працівника складає 10 000 грн., то сума сплаченого підприємством єдиного соціального внеску складатиме 2 200 грн. у місяць – це додаткове навантаження на фонд заробітної плати роботодавця. Крім того, сам працівник сплачує зі своєї заробітної плати 18% податку на доходи фізичних осіб. Якщо ж підприємство підписує договір на виконання тієї ж самої роботи у місячний термін з фізичною особою – підприємцем, що обрала спрощену систему оподаткування III групи, то сума сплачених підприємцем у сумі податків і внесків складатиме всього 2160 грн., із розрахунку 8000 грн. мінімальної заробітної плати (1760 грн. - єдиного соціального внеску і 400 грн. – сума сплаченого податку з доходу підприємця). Таким чином, загальна сума отриманих державою коштів буде значно меншою, аніж при застосуванні підприємством праці найманих працівників.

Таблиця 7

Сума сплачених податків та внесків в залежності від обсягу доходу

	Сплачує підприємство	Сплачує працівник	Сплачує при спрощеній системі (III група)
<i>При нарахуванні заробітної плати (доходу) 8 000 грн.</i>			
Єдиний соціальний внесок	1760		1760
Податок на доходи фізичних осіб		1440	

Єдиний податок			400
Отримує держава	1 760	1440	2160
<i>При нарахуванні заробітної плати (доходу) 10 000 грн.</i>			
Єдиний соціальний внесок	2 200		1760
Податок на доходи фізичних осіб		1800	
Єдиний податок			500
Отримує держава	2 200	1 800	2 260
<i>При нарахуванні заробітної плати (доходу) 20 000 грн.</i>			
Єдиний соціальний внесок	4 400		1 760
Податок на доходи фізичних осіб		3600	
Єдиний податок			1000
Отримує держава	4 400	3 600	2 760

Джерело: розраховано і складено авторами

Як видно із даних Табл. 7, зі зростанням рівня заробітної плати працівника, фінансові виплати на користь держави зростають теж. Якщо використовується праця найманих працівників, то обов'язкові платежі зростають прямо пропорційно до зростання заробітної плати. А якщо використовується співпраця з особою, що працює на спрощеній системі III групи – зростання набагато повільніше.

Таким чином, чим більше зростає розмір заробітної плати чи альтернативних виплат підприємцеві, що використовує спрощену систему – тим більші фінансові втрати несе держава від обов'язкових нарахувань та відрахувань на заробітну плату. Якщо при заробітній платі 8000 грн. такі втрати оцінюються в 33%, то при нарахуванні 30 000 грн. – це вже 263%.

Таблиця 8

Обсяги обов'язкових платежів за різних рівнів оплати праці

Розмір заробітної плати (доходу)	8000	10000	15000	20000	25000	30000
Обов'язкові платежі (роботодавців та працівників) за використання праці найманих працівників	3200	4 000	6 000	8 000	10 000	12 000
Обов'язкові платежі за співпраці з господарюючим суб'єктом-спрощенцем, III група	2160	2 260	2 510	2 760	3 010	3 260
Перевищення обсягів платежів	1,48	1,77	2,39	2,90	3,32	3,68

Джерело: розраховано і складено авторами

Якщо найманий працівник готовий працювати на підприємстві за встановлений рівень заробітної плати, він обов'язково сплачує державі 18 % від цієї заробітної плати (табл. 7). Відповідно, при підвищенні цієї заробітної плати настає момент, коли вже навіть самому найманому працівникові (без урахування фінансових інтересів підприємства) вигідніше зареєструватися фізичною особою-підприємцем III групи і сплачувати єдиний податок.

На думку вітчизняних аналітиків, використання фізичних осіб-підприємців на єдиному податку – офіційний механізм зменшення навантаження на фонд зарплати [14].

Звичайно, тут не враховується той момент, що обсяг сплаченого єдиного соціального внеску прямо впливає на суми майбутніх соціальних виплат (у першу чергу пенсії за віком). Однак, для роботодавців цей аспект може бути актуальним лише з точки зору корпоративної соціальної відповідальності, а наймані працівники часто схильні максимізувати свої доходи у поточному періоді без серйозної прив'язки до забезпечення майбутніх виплат. Більшість вітчизняних роботодавців не приймають на себе відповідальність за розмір перспективних виплат своїм працівникам, а тому мінімізацію усіх поточних зобов'язань (як податкових так і перед позабюджетними фондами) вважають одним із ключових моментів своєї фінансової стратегії.

Таким чином, збільшення податкових надходжень від єдиного податку супроводжується скороченням податкових платежів від оподаткування доходів фізичних осіб і скорочення надходжень до позабюджетних цільових фондів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати дослідження підтверджують важливу роль спрощеної системи оподаткування у формуванні сприятливого підприємницького середовища, зниженні адміністративного навантаження на бізнес і стимулюванні

економічної активності. Проведений аналіз свідчить, що при збереженні стабільних умов функціонування, II та III групи спрощеної системи залишаються найбільш привабливими для мікро- та малого бізнесу, оскільки забезпечують передбачуваність податкових платежів, спрощення обліку, а також можливість оптимізації витрат. Водночас результати обрахунків доводять, що у фінансовому вимірі спрощена система є вигідною як для платника податків, так і для держави, особливо у період воєнного часу та економічної нестабільності.

Разом із тим, дослідження також виявило низку викликів, пов'язаних з використанням спрощеної системи для податкової оптимізації та заміщення трудових відносин. Широке залучення фізичних осіб – підприємців III групи як контрактних виконавців замість найманих працівників призводить до зниження надходжень до соціальних фондів і формує довгострокові загрози для фіскальної стійкості та пенсійної системи. Тому, хоча спрощена система ефективно виконує свою функцію підтримки МСБ, вона водночас потребує вдосконалення механізмів контролю за її використанням та чіткішого розмежування сфер застосування.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на оцінку реального внеску спрощеної системи у наповнення бюджету та соціальних фондів, моделювання сценаріїв її реформування з урахуванням європейських практик, а також розробку індикаторів ризику використання ФОП для обходу трудового законодавства. Особливо актуальним є аналіз впливу граничних розмірів доходу, кількості найманих працівників та податкових ставок на вибір підприємцями системи оподаткування, а також комплексна оцінка наслідків для довгострокової стійкості публічних фінансів.

Література

1. Варналій З.С. Реформування податкової системи в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2010. Вип. 24. С. 69-76.
2. Вишневський В.П. Оподаткування в емерджентній економіці: теоретичні засади і напрями політики: моногр.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2012. 128 с.
3. Крисоватий А. І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні: Монографія. Тернопіль: Карт – бланш, 2008. 371 с.
4. Луніна І.О., Білоусова О.С., Фролова Н.Б. Особливості формування фіскального простору у воєнний та поствоєнний періоди. *Економіка та держава*. 2022. Вип. 4. С. 20-27.
5. Клименко Д. І. Становлення та функціонування податкової системи України. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса: Гельветика, 2020. Вип. 87. С. 72–77.
6. Словенюк С. М. Спрощена система оподаткування малого бізнесу в Україні. *Internauka*. 2017. № 2(24). С. 126–129.
7. Іванишина О. С. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності: сучасний стан і напрями удосконалення. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: https://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/30.pdf (дата звернення: 24.05.2025).
8. Хромушина Л. А. Спрощена система оподаткування в Україні: реалії, проблеми та перспективи застосування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 14. URL: <https://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk-14-gruden-2016-r/2669-khromushina-l-a-sproshchena-sistema-opodatkovannya-v-ukrajini-realiji-problemi-ta-perspektivi-zastosuvannya> (дата звернення: 24.05.2025).

9. Дмитренко А. В., Лісна А. І., Решотка І. В. Спрощена система оподаткування: стан, переваги, недоліки і перспективи. *Розвиток фінансового ринку України*. Полтава: ПолтНТУ, 2022. С. 103–104.

10. Матвійчук Н., Теслюк С., Плоськіна А., Писарчук Д. Реформування спрощеної системи оподаткування в умовах воєнного стану. *Економічний часопис ЛНУ імені Лесі Українки*. 2023. № 2. С. 29–36.

11. Делас В.А., Грицаюк А.В. Актуальні проблеми та напрями реформування спрощеної системи оподаткування в Україні. *International Scientific Journal "Internauka"*. URL: <https://www.internauka.com/uploads/public/15209421251472.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

12. Державна служба статистики України. Оперативна інформація. *Офіційний вебсайт ДССУ*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm (дата звернення: 05.07.2025).

13. Доходи державного бюджету України. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/> (дата звернення: 05.07.2025).

14. Якщо не ФОП, то як? Які моделі спрощеного оподаткування для МСБ існують у світі та як мотивувати бізнес працювати легально. *Liga.Finance*. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/article/esli-ne-fop-to-kak-ukraina-uje-nashla-reshenie-i-srazu-poteryala> (дата звернення: 05.07.2025).

15. Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців в Україні продовжує зростати. *Державна податкова служба України*. URL: <https://www.tax.gov.ua/media-tsentr/novini/407585.html> (дата звернення: 05.07.2025).

16. Податкова політика. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy> (дата звернення: 05.07.2025).

17. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами і доповненнями). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 05.07.2025).

18. Третьякова О.В. Вплив податкової політики на економічний стан та подальший розвиток країни. *Економічний факультет ЧНУ*. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/Podatкова-polityka.pdf> (дата звернення: 05.07.2025).

19. Тюріна М.М. Ефективність податкової політики України в рамках інтеграційних процесів. *Економіка і суспільство*. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/29.pdf (дата звернення: 05.07.2025).

20. В Україні зареєстровано 2 млн ФОПів, 76% з них є платниками єдиного податку ДПС. *Biz.ligazakon.net*. URL: https://biz.ligazakon.net/news/220491_v-ukran-zarestrovano-2-mln-fopv-76-z-nikh--platnikami-dinogo-podatku (дата звернення: 05.07.2025).

References

1. Varnalii Z.S. Reformuvannia podatkovoi systemy v umovakh hlobalizatsii nykh ta intehtatsiinykh protsesiv. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*. 2010. Vyp. 24. S. 69-76 [in Ukrainian].

2. Vyshnevskiy V.P. Opodatkuvannia v emerdzhentnii ekonomitsi: teoretychni zasady i napriamy polityky: monohr.; NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. Donetsk, 2012. 128 s. [in Ukrainian].

3. Krysovatyi A. I. Teoretyko-orhanizatsiini dominanty ta praktyka realizatsii podatkovoi polityky v Ukraini: Monohrafiia. Ternopil: Kart – blansh, 2008. 371 s. [in Ukrainian].

4. Lunina I.O., Bilousova O.S., Frolova N.B. Osoblyvosti formuvannia fiskalnoho prostoru u voiennyi ta postvoiennyi periody. *Ekonomika ta derzhava*. 2022. Vyp. 4. S. 20-27 [in Ukrainian].
5. Klymenko D. I. Stanovlennia ta funktsionuvannia podatkovoi systemy Ukrainy. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. Odesa: Helvetyka, 2020. Vyp. 87. S. 72–77 [in Ukrainian].
6. Sloveniuk S. M. Sproshchena systema opodatkuvannia maloho biznesu v Ukraini. *Internauka*. 2017. № 2(24). S. 126–129 [in Ukrainian].
7. Ivanyshyna O. S. Sproshchena systema opodatkuvannia, obliku ta zvitnosti: suchasnyi stan i napriamy udoskonalennia. *Efektivna ekonomika*. 2020. № 5. URL: https://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/30.pdf [in Ukrainian].
8. Khromushyna L. A. Sproshchena systema opodatkuvannia v Ukraini: realii, problemy ta perspektyvy zastosuvannia. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2016. Vyp. 14. URL: <https://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk-14-gruden-2016-r/2669-khromushina-l-a-sproshchena-sistema-opodatkuvannya-v-ukrajini-realiji-problemi-ta-perspektivi-zastosuvannya> [in Ukrainian].
9. Dmytrenko A. V., Lisna A. I., Reshotka I. V. Sproshchena systema opodatkuvannia: stan, perevahy, nedoliky i perspektyvy. *Rozvytok finansovoho rynku Ukrainy*. Poltava: PoltNTU, 2022. S. 103–104 [in Ukrainian].
10. Matviichuk N., Tesliuk S., Ploskina A., Pysarchuk D. Reformuvannia sproshchenoi systemy opodatkuvannia v umovakh voiennoho stanu. *Ekonomichnyi chasopys LNU imeni Lesi Ukrainky*. 2023. № 2. S. 29–36 [in Ukrainian].
11. Delas V.A., Hrytsaiuk A.V. Aktualni problemy ta napriamy reformuvannia sproshchenoi systemy opodatkuvannia v Ukraini. *International Scientific Journal "Internauka"*. URL: <https://www.internauka.com/uploads/public/15209421251472.pdf> [in Ukrainian].

12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Operatyvna informatsiia. *Ofitsiinyi vebsait DSSU*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm [in Ukrainian].
13. Dokhody derzhavnoho biudzhetu Ukrainy. *Minfin*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/> [in Ukrainian].
14. Iakshcho ne FOP, to yak? Yaki modeli sproshchenoho opodatkuvannia dlia MSB isnuut u sviti ta yak motyvuvaty biznes pratsiuvaty lehalno. *Liga.Finance*. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/article/esli-ne-fop-to-kak-ukraina-uje-nashla-reshenie-i-srazu-poteryala> [in Ukrainian].
15. Kilkist zareiestrovanykh fizychnykh osib-pidpryiemtsiv v Ukraini prodovzhuie zrostaty. *Derzhavna podatкова sluzhba Ukrainy*. URL: <https://www.tax.gov.ua/media-tsentr/novini/407585.html> [in Ukrainian].
16. Podatkova polityka. *Ministerstvo finansiv Ukrainy*. URL: <https://mof.gov.ua/uk/tax-policy> [in Ukrainian].
17. Podatkovy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI (zi zminamy i dopovnenniamy). *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
18. Tretiakova O.V. Vplyv podatkovoï polityky na ekonomichnyi stan ta podalshyi rozvytok krainy. *Ekonomichnyi fakultet ChNU*. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/Podatкова-polityka.pdf> [in Ukrainian].
19. Tiurina M.M. Efektyvnist podatkovoï polityky Ukrainy v ramkakh intehratsiinykh protsesiv. *Ekonomika i suspilstvo*. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/29.pdf [in Ukrainian].
20. V Ukraini zareiestrovano 2 mln FOPiv, 76% z nykh ye platnykamy yedynoho podatku DPS. *Biz.ligazakon.net*. URL: https://biz.ligazakon.net/news/220491_v-ukran-zarestrovano-2-mln-fopv-76-z-nikh--platnikami-dinogo-podatku [in Ukrainian].